

JOHN LOCKE'TA MÜLKİYET, SİVİL YÖNETİM VE HOŞGÖRÜ

Nalan Yeşim ERDOĞAN¹

Öz

Siyasî iktidarın işlevini özgür ve eşit bireylerin doğal haklarının korunması ile sınırlayan ünlü siyaset filozofu Locke siyasî toplumun meşruiyetini bireylerin rızasına dayandırır. İktidarın kaynağı ne hükümdarın ilahî hakları ne de herhangi bir üstün otoritedir. Siyasî iktidar bireylerin tabiat halinde sahip oldukları haklarını koruma yetkisini devretmeleri sonucunda doğmuştur. Tabiat hali herkesin hayat, hürriyet ve mülkiyet hakkına sahip olduğu doğal yasalarla desteklenen bir durumdur. Siyasî topluma doğa durumundaki bazı anlaşmazlıkların barışçıl biçimde çözülmesini ve haksızlıkların telâfi edilmesini sağlayacak tarafsız bir hakem arayışı nedeniyle geçilmiştir. Oybirliği ile kurulan sivil toplumun siyasî yönetimi bireylerin tabiat halinde sahip oldukları haklarını gözetmekle ve doğanın yasasına tâbi olmakla yükümlüdür. Siyasî iktidar doğal hukuka uymayan yasalar çıkaramaz, uyruklarının hayatları, özgürlükleri ve mülkiyetleri üzerinde keyfi ve baskıcı bir otorite kuramaz. Aksi halde toplumun, son çare olarak, siyasî iktidara şiddet yoluyla direnme ve yönetme yetkisini ondan geri alma hakkı doğar.

Anahtar Kelimeler: Tabiat Hali, Doğal Haklar, Sosyal Sözleşme, Sivil Yönetim, Hoşgörü

JEL Kodları: B31, H10, K35

JOHN LOCKE ON PROPERTY, CIVIL GOVERNMENT AND TOLERATION

Abstract

Prominent political philosopher Locke, who limits the function of the political power to protect the natural rights of free and equal individuals, bases the legitimacy of the political society on the consent of the individual members. The source of the power is neither the king's divine rights nor any other supreme authority. Political power has been emerged as a consequence of transferring individuals' power to protect themselves in the state of the nature that was backed by natural laws, in which every person was endowed with the rights to life, freedom and property. The logic behind the transition to the political society is the quest for an impartial arbitrator that will ensure to resolve some of the disputes and redress the injustices peacefully in the state of nature. Political government in civil society which is established unanimously is to be subject to the law of nature and obliged to protect natural rights that individuals had in the state of nature. Political government cannot enact laws that do not comply with natural law, nor cannot exercise arbitrary and coercive power over the lives, liberties and properties of its subjects. Otherwise, in the last resort, society has the right to violently resist to the political power and withdraw its authority to rule.

Keywords: State of Nature, Natural Rights, Social Contract, Civil Government, Toleration

JEL Codes: B31, H10, K35

¹ Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, yesimer@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0130-0131>

GİRİŞ

On yedinci yüzyıl İngiliz filozoflarından John Locke (1632-1704) liberalizmin düşünsel önderlerinden biri olmasının yanı sıra siyasal düşünceleri ve yaşamıyla Amerikan Devrimine de ilham kaynağı olmuş bir düşünürdür. Locke, genel olarak, doğal haklar, mülkiyet, sosyal sözleşme, direnme hakkı ve siyasal iktidar gibi konular üzerine odaklanan bir siyasal düşünür olarak bilinmekle birlikte kendisi başta bilgi teorisi olmak üzere felsefenin diğer alanlarında da eserler vermiş olan çok yönlü bir teorisyendir.

John Locke'un çalışmalarının temelde *kendi ayrı hayatları olan özgür ve eşit bireylerin korunması ve herkesin emeğiyle katkı yapma ve emeğinin ürünlerine sahip olma hak ve özgürlüğü olduğu müreffeh bir toplumun teşvik edilmesi* biçiminde iki önemli siyasî amacı bağdaştırmaya yönelik olduğu söylenebilir (der Vossen, 2021). John Locke rıza ve temsilî yönetimle ilgili düşünceleriyle de modern demokrasi tartışmalarına yön vermiştir. Bu anlamda, düşünür hem liberal toplumların siyaset teorisine hem de kendisinden sonraki teorisyenlerin çalışmalarına oldukça önemli katkılar sağlamıştır. Ancak Locke'un siyasal düşünceleri günümüzde liberaller ile liberteryenleri birleştirdiği kadar, özellikle mülkiyet ve “refah hakları” ile dinî hoşgörüyü ilişkin görüşleri bakımından belli nüanslarda ayrışmalar da yaşanmaktadır.

Bu makale Locke'un “tabiat hali”nden “sivil yönetim”e geçiş, öz-sahiplik kavramı ve mülkiyetin kazanımı, siyasal iktidarın kapsamı ve direnme hakkıyla ilgili görüşleri üzerinde yoğunlaşmayı ve bu arada düşünürün hoşgörü öğretisi ve “refah hakları” hakkındaki görüşlerini günümüzün liberalizmle ilgili tartışmalarıyla bağlantılı olarak gözden geçirmeyi amaçlamaktadır. Makale esas olarak düşünürün siyasî yönetimin niçin gerekli olduğunu; iktidarın meşru görevinin kapsamını ve iktidarın sınırlarının aşılmasının sonuçlarını inceleyen “*Sivil Hükûmet Üzerine İki İnceleme*” ile “*Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*” adlı eserleri üzerinde odaklanacaktır.

Ama öncelikle Locke'un siyasal iktidarı nasıl kavramlaştırdığına bir göz atmalıyız.

SİYASÎ İKTİDARIN NİTELİĞİ

Locke *İlk İnceleme*'de şöyle demektedir: “(B)ütün çağlar boyunca insanlığı² düşündüren, şehirleri tahrip eden, ülkelerin nüfusunu kıran ve dünyanın huzurunu kaçırarak kötülüklerin en büyük kısmını onların başına getiren büyük sorun ne dünyada iktidarın var olup olmayacağı ne de onun nereden geldiğidir; ona kimin sahip olması gerektiğidir.” (Locke, 1764, s. 122-123).

² Düşünür eserlerinde özne anlamında “mankind” veya “man” ibarelerini kullanmaktadır.

İkinci İnceleme'ye göre, siyasî iktidar “bir babanın çocuklarının üzerindeki, bir efendinin hizmetçisi üzerindeki, bir kocanın karısı üzerindeki ve bir feodal beyin kölesi üzerindeki iktidarından farklı olarak, bir yöneticinin uyrukları üzerindeki iktidarındır.” (Locke, 1764, s. 194-195). Bununla birlikte, siyasî iktidarın kaynağı bireylerdir; çünkü, bireylerin doğa yasasını (doğal hukuku) uygulama yetkilerini devretmelerinden türemektedir (Uzgalis, 2020; Loughlin, 2000, s. 166). Yine *İkinci İnceleme*'ye göre, siyasî iktidar “mülkiyetin düzenlenmesi ve korunması için ölüm cezaları ve daha küçük diğer cezaları öngören yasaları yapmayı ve bu yasaları uygulamayı; yabancıların saldırılarından toplumu korumak üzere -ve bütün bunları kamunun iyiliği için yapmak amacıyla- toplumun cebir gücünü kullanma hakkı”na sahiptir (Locke, 1764, s. 195).

Locke'un siyasî iktidarı “babanın çocukları üzerindeki” otoritesinden ayırmasının nedeni, Sir Robert Filmer'in *Patriarca* (1680) adlı eserinde geliştirdiği, siyasî iktidarın kaynağını Adem'den başlamak üzere baba otoritesine dayandırdığı “patriarkal iktidar” tezidir. Esasen, Locke *İlk İnceleme*'yi Filmer'in bu konudaki görüşlerini çürütmek amacıyla kaleme almıştır. Locke “kralların ilâhî hakları” öğretisine de cepheden karşı çıkmıştır. Pratikte de Locke'un hedefi İngiltere'de kralın ilahi haklarını ileri sürerek yönetimin temelini halk olmasını reddeden Stuart hanedanına son veren 1688 İngiliz Devrimini destekleyecek bir siyasal felsefe geliştirmektir (Kelly, 1992, s. 215).³

TABIAT HALİ

John Locke, bilindiği üzere, Thomas Hobbes gibi insanların medenî toplum hayatına geçmeden önce “tabiat hali”nde yaşadıklarını varsayıyordu. Locke “tabiat hali” kavramını sivil yönetime geçmenin insanlar için neden zorunlu olduğunu ve sivil yönetimin meşru işlevinin ve sınırlarının neler olduğunu açıklayan analitik bir araç olarak kullanmıştı (Uzgalis 2020; Mack, 2019, s. 12). Ancak Locke, Hobbes'tan farklı olarak, tabiat halini bir savaş durumu (“herkesin herkesle savaşı”) olarak değil; bir barış durumu olarak tasvir etmiştir. Çünkü ona göre, insanların sosyallik eğilimi belli bir ölçüde de olsa tabiat halinde de mevcuttu (Herbert, 2002. s. 107). Dolayısıyla, Locke'un “tabiat hali” somut bir tarihsel durumun tasvirinden ziyade, insanların bir sivil topluma geçmeden önceki varsayımsal bir durumdaki davranışlarını belirleyen ve kurallarla tanımlanan ahlâkî bir durum veya statüydü (Hampsher-Monk, 2004. s. 117).⁴

³ Hampsher-Monk , 2004, s. 105) bu konuda daha iddialı bir görüşü dile getirmektedir. Ona göre, Locke *Hükümet Üzerine İki İnceleme*'yi “başarılı 1688 Devrimini haklı çıkarmak için değil, 1680'li yılların başında bir devrimin temelini atmak amacıyla” kaleme almıştır.

⁴ “Locke'a göre doğa durumu ahlaksaldır ve tarih-dışıdır; insanların sözleşerek değiştirmelerinden önceki durumlarıdır.” (Hampsher-Monk, 2004, s.118)

Bu açıdan, “(T)abiat halini bir doğa yasası yönetmektedir ve söz konusu yasa herkese yükümlülük yüklemektedir; bu yasa akıldır. Akıl ona danışan herkese, eşit ve bağımsız bireyler olarak hiç kimsenin başka birisinin hayatına, sağlığına, özgürlüğüne veya sahip olduklarına zarar vermemesi gerektiğini öğretmektedir.” (Locke, 1764, s. 197-198). Daha açık bir ifadeyle, Locke’un “doğa yasası”ndan kast ettiği şey bir kişinin başka birisine nasıl davranması veya davranmaması gerektiğine ilişkin ahlâkî kurallardır ve bunlar insan doğasına dair temel gerçeklere dayanmaktadır, sözünde durmak gibi (Mack, 2019, s. 15). Locke *İkinci İnceleme*’de sıklıkla doğanın temel yasasının insanlığın mümkün olduğunca muhafaza edilmesi olduğunu belirtir (Tuckness, 2020). Her bir kişinin doğal olarak eşit ve bağımsız olması; tabiat halinde “kendi kişisinin⁵ ve sahip olduklarının mutlak efendisi” olması “en büyüğe eşit olması ve hiç kimseye tâbi olmaması” (Locke, 1764, s. 305) anlamına gelmektedir. Locke’a göre, doğal eşitlik ve özgürlük kişileri başkalarının iradesine tâbi olmaktan alıkoyan, her bir bireyin sahip olduğu doğal haklardır (Mack, 2019, s. 27, 19).

Doğal özgürlük “yeryüzünde herhangi bir üstün güçten özgür olmaktır; [başka bir] insanın iradesi veya yasama otoritesinin altında olmamak, sadece kendi yönetimi için doğanın yasasına tâbi olmaktır.” (Locke, 1764, s. 212). Ancak, özgürlük kişinin “hiçbir yasaya tâbi olmadan istediğini yapması, keyfine göre yaşamakta özgür olması demek değildir” (Locke, 1764, s. 212-213); özgürlük doğa yasasına uygun bir biçimde, “başkalarından gelecek kısıtlamalardan ve şiddetten özgür olmak”tır (Locke, 1764, s. 242). Eşitliğe gelince, doğal eşitlik bir “erdem” veya “liyakat” eşitliği değildir; daha ziyade bir “eşit hak” meselesidir.

Tabiat halinde herkes “hayatı, hürriyeti ve mal-mülk”ü⁶ üzerinde doğal haklara sahiptir. Bu haklar bireyin özgürlük hakkı, yani her bir kişinin kendi kişisi ve sahip oldukları üzerindeki haklarıdır (Mack, 2019, s. 24). Locke’un listelediği bu haklar aslında her bir bireyin öldürmemek, köleleştirmemek ve çalmamak ödevlerine karşılık gelmektedir, bu hakların nihaî amaçları insanlığın korunmasıdır (Tuckness, 2020). Tabiat halinde eğer bir kişi sizin özgürlük hakkınızı ihlâl ederse, sizin onun bu hakka saygı duymasını -gerektiğinde güç kullanarak- sağlama hakkınız vardır. *İkinci İnceleme*’ye göre, hakları ihlâl edenler böyle davranarak doğa yasasını –yani aklın yönetimini- terk ettikleri için artık bu yasaya dayanarak kendileri için koruma talep edemezler. Onlar hakka dayanmayan şiddete başvurdukları için kendilerini mağdurlarıyla bir savaş haline sokmuşlardır. “Bir kişi kendisine savaş açan başka bir kimseyi (...) bir kurdu veya aslanı

⁵ Locke’un kendine özgü bir kavramsallaştırma ile kullandığı “his own person” ifadesi Türkçeye kendi kişisi olarak çevrilmiştir. Esasen, geniş mülkiyet kavramı içerisinde konumlandığı bu kavram ile düşünür doğaya ait olanların insanlar için ortak olmasına rağmen kişinin kendisi yani bedeni, emeği ve aklı üzerindeki tasarruf yetkisinin ancak o kişiye ait olduğunu ve bu konuda herhangi bir ortaklığın söz konusu olamayacağını kast etmektedir. Bu konuda daha detaylı bir açıklama için bkz. Hukuk ve İktisat Yaklaşımından Mülkiyet Hakları, der. Coşkun Can Aktan içinde Murteza G., John Locke’ta Mülkiyet Hakkı, Sosyal Bilimler Araştırma Derneği, 2020.

⁶ Locke bireylerin “hayat, hürriyet ve mal-mülk (estate)” haklarını “mülkiyet” genel adı altında toplamaktadır. (Locke, 1764, s. 306).

öldürebilmesiyle aynı olan nedenle imha edebilir, çünkü bu insanlar artık aklın ortak yasasıyla bağlı değildirler, güç ve şiddetten başka hiçbir kural yoktur, onun için de onlara av hayvanlarıymış gibi muamele edilebilir” (Locke, 1764, s. 207; Mack, 2019, s. 28-29).

MÜLKİYET HAKKI

İkinci İnceleme'ye göre, kâdir-i mutlak, sonsuz bilge ve herkesin efendisi olan Tanrı'nın kendi buyruğuyla dünyaya gönderdiği insanlar O'nun eseri (workmanship) ve mülkiyetidir (Locke, 1764, s. 197). Yine Locke'a göre, Tanrı yeryüzünü oraya gönderdiği bütün insanlara ortak olarak vermiştir. Fakat bu durumda bir kimsenin bir şey üzerinde nasıl olup da mülkiyet sahibi olabileceğinin açıklanması gerekmektedir. Locke bunu şu şekilde açıklar: Her bir insan kendi kişisi üzerinde mülkiyet sahibi olduğundan, bedeninin emeğini katarak ürettiği şeyi mülk edinebilir. Bundan sonra diğer insanlar o şey üzerinde hak iddia edemezler:

Yeryüzü ve bütün aşağı dereceli yaratıklar insanlar için ortak olmakla birlikte, her insan kendi kişisi üzerinde bir mülkiyete sahiptir; kişinin kendisi üzerinde kendisinden başka hiç kimsenin bir hakkı yoktur. Bedeninin emeğinin ve elleriyle ürettiğinin kendisinin mülkü olduğunu söyleyebiliriz. Öyleyse, doğada bulunduğu durumdan çıkardığı şey her ne olursa olsun, eğer kişi ona emeğini katarsa ve kendisinin olan bir şeyi onunla birleştirirse, o şey kişinin mülkiyeti haline gelir. Kendi emeğini katmak suretiyle kişi tarafından doğal ortaklık durumundan çıkarılan, o şey üzerindeki başka insanların ortak hakkı da dışlanmış olur. (Locke, 1764, s. 216-217).

Kişinin bu şekilde mülk edinmesi için bütün insanların onayını alması da gerekmez. Zaten, herkesin onayı zorunlu olsaydı, Tanrı'nın vermiş olduğu bolluğa rağmen insan açlıktan ölmüş olurdu (Locke, 1764, s. 217-218). Aslında, Locke'cu bakış açısından, hayatını sürdürmek her insan için bir yükümlülük olduğundan ortak olan şeylerden mülk edinmek doğal bir hak olarak ortaya çıkmaktadır (Hampsher-Monk, 2004. s. 122).

Görüldüğü gibi, Locke'a göre, insanın nesnelere üzerinde özel mülkiyet kurabilmesinin iki dayanağı vardır. Birinci dayanak, bireysel öz-sahipliktir: Herkesin kendi kişisi üzerinde sahip olduğu mülkiyeti kişinin bedeninin emeğini de kapsamaktadır. İkinci dayanak, kişinin bir nesneye emeğini katmasıdır; kişinin “elleriyle ürettiği onun hakkıdır”, çünkü böyle yaparak kişi “kendisinin olan bir şeyi onunla birleştir”miştir. Belirtmek gerekir ki, Locke burada emekten söz ederken, bir miktar hammaddeyle dolu olan bir tasın içine konacak bir miktar fiziksel bir şeyden değil de kişinin zaman ve emek harcayarak, yetenek ve sezgisini katarak bir ham maddeyi işleme sürecinden söz etmektedir (Mack, 2019. s. 32).

Locke burada Tanrı ile yarattığı insanlar arasındaki “işçilik/eser sahipliği” (workmanship) ilişkisiyle bir paralellik kurmaktadır. Buna göre, tıpkı insanların yaratıcısı olduğu için Tanrı'nın onlar üzerinde mülkiyete sahip olması gibi, herhangi bir şeyi yapan insanlar da yaptıkları şey üzerinde mülkiyet hakkına

sahip olurlar.⁷ Tanrı'nın suretinde yaratılmış olan insanlar fizikî çevrelerini rasyonel bir plana uygun olarak şekillendirme yeteneğini -çok daha düşük bir kapasitede olsa da- Tanrı'yla paylaşırlar (Tuckness, 2020). Locke'un emeğin bir nesneye katılmasıyla mülkiyet sahibi olunması arasında kurduğu bu doğrudan ilişkinin asıl amacı üretken etkinliğin teşvik edilmesi ve ödüllendirilmesidir. Zira üretkenlere ürettikleri şeyler üzerinde sahiplik verilmesi hem üretilenleri korumaktadır hem de sosyal olarak değerlidir -yani üretken-etkinliği teşvik etmektedir (der Vossen, 2020). Locke'un özel mülkiyet savunusu İngiltere açısından politik bir anlam taşımaktadır: Locke, her şey üzerinde hak iddia eden Krala karşı, insanların doğadan kaynaklanan meşru mülkiyet biçimlerinin var olduğunu göstermek istemektedir (Hampsher-Monk, 2004. s. 128).

Yine de yukarıda Locke'tan alıntıladığımız pasaj emeğimizin ürünlerine niçin sahip olduğumuzu tam olarak açıklamamaktadır. Zira sahip olduğumuz bir şeyi sahipsiz bir şeye kattığımızda ortaya çıkan şeyi her zaman sahiplenemeyiz. Gerçekte, bazen sahipsiz şeyi kazanabilir, ama bazen de kazanamaz, hatta kaybedebiliriz. Robert Nozick'in meşhur örneğindeki gibi, sahip olduğumuz bir kutu domates suyunu sahipsiz olan okyanusa karıştırdığımızda, okyanusu kazanamaz, domates suyunu da kaybederiz (der Vossen, 2021).

Locke *İkinci İnceleme*'de "Mülkiyet" başlığı altında, mülkiyet edinmenin niçin meşru olduğunun başka nedenlerini de ortaya koyar: "Dünyayı insanlara ortaklaşa veren Tanrı daha iyi ve rahat bir hayat için, ondan en iyi şekilde yararlanmak için onlara akıl da vermiştir. Yeryüzü ve oradaki her şey, insanlara yaşamlarını desteklemek ve onlara rahatlık sağlamak için verilmiştir." (Locke, 1764, s. 216) fakat özel mülkiyete geçilmeden ortak olan hiçbir işe yaramaz (Locke, 1764, s. 218). Ayrıca, Tanrı dünyayı insanlara ortak olarak vermiş olsa bile, bunu insanların ondan mümkün olan en iyi şekilde yararlanmaları ve hayatı kolaylaştırmaları için yaptığından, yeryüzünün daima ortak ve işlenmemiş olarak kalmasını kast ettiği söylenemez (Locke, 1764, s. 222).

Başka bir anlatımla, Tanrı'nın dünyayı insanlara ortak olarak bağışlamasının amacı dünyanın ortak kalması olamaz. Bunun en akla yatkın nedeni, arazinin sahipli parsellere bölünmesiyle birlikte arazinin tarımsal gelişiminin artacak olması ve böylece kıtlığın azaltılmasının mümkün olmasıdır. Tekelci/dışlayıcı doğal sahiplik hakkı ve bu hakkın kullanımı daha fazla mal üretimini teşvik edecek ve ödüllendirecek ve bu durum kıtlık ve açlığın önüne geçen bir etken olacaktır (Herbert, 2002. s. 110, 111).

⁷ Bu nedenle, Locke'un insana "Tanrı'nın eseri (workmanship)" ve dolayısıyla Tanrı'nın mülkiyeti olarak atıfta bulunması ile insanın öz-sahipliği hakkındaki görüşünün çatıştığı iddiası (Herbert, 2002. s. 108) dayanaksız görünmektedir.

Ancak ilk kazanım hakkı sınırsız değildir. Locke meşru mülkiyet kazanımının kişinin makul olarak kullanabileceğiyle sınırlı olduğuna dair Orta Çağ anlayışına paralel olarak (Kelly, 1992, s. 231-232), insanların ortak kullanımında olan dünya nimetlerini emeğini katarak kendi mülkiyeti haline dönüştürme hakkının bazı sınırları olduğunu kabul eder. Bu sınırlamaların altında yatan temel düşünce, kişisel sahiplenmenin hiç kimsenin durumunu kötüleştirmemesidir. Tuckness'ın deyimiyle (2020), dünya başlangıçta Tanrı tarafından herkesin ortak sahipliğine verilmiş olduğundan, bireysel mülkiyetin meşru olması için, sahiplenmeyle hiç kimsenin durumunun kötüleşmemesi gerekir.

Bu çerçevede Locke ilk kazanım hakkına iki sınırlama getirir. Genel ilke, mülk edindikten sonra başkalarının ortak kullanımı için de yeterli miktarda ve iyi kalitede mal kalmış olmasıdır: “[Bir şeye] katılan emek, emek verenin sorgulanamaz mülkiyeti olduğundan, en azından *başkalarının ortak kullanımı için yeterince ve iyi kalitede (mal) kaldığı sürece*, emeğini katan kişi dışında hiçbir kimse o şey üzerinde bir hakka sahip olamaz.” (Locke, 1764, s. 216-217).⁸ Çünkü, başkalarına kullanabilecekleri kadar ve iyi kalitede toprak bırakan kişi onlardan hiçbir şey almamış olur (Locke, 1764, s. 221). İlk kazanım hakkının ikinci sınırı ise Tanrı'nın bağışladığı şeyi israf ve ziyan etmemektir. Tanrı bize her şeyi bolca ihsan etmiş olsa da kişinin hayatını sürdürebilmesi için gerekenden fazlasına el koyup onu *ziyan etmemesi veya yok etmemesi* gerekir. Kullanabileceğinden fazlası kişinin kendi payı değildir ve başka insanlara aittir (Locke, 1764, s. 220). “Yeterince ve iyi kalitede bırakmak” şeklindeki ilk sınır daha ziyade arazi ve doğal kaynaklar için söz konusu iken, ziyan etmemeye ilgili ikinci sınır bozulabilen veya çürüyebilen meyveler ve benzeri şeyler için daha uygun görünmektedir (Kogelmann ve Ogden, 2018. s. 2).

TABIAT HALİNDEN MEDENÎ-SİYASAL TOPLUMA GEÇİŞ

Locke her ne kadar Hobbes'un tabiat halinin bir “savaş durumu” olduğu iddiasını reddetmiş ve tabiat halini herkesin eşitlik ve özgürlüğüyle tanımlamış olsa bile, yine de içerdiği bazı kusurlar nedeniyle onu insanlık için kalıcı bir durum olarak görmez. Bu nedenle, Locke'a göre, hem tabiat halinin kusurlarını telâfi edecek hem de herkesin tabiat halinde sahip olduğu doğal hakları sürdüreceği bir medenî-siyasî topluma geçilmelidir. Dolayısıyla, tabiat hali sivil toplumun karşısında yer almaktadır (Herbert, 2002, s. 106), yani tabiat halinin alternatifi sivil toplumdur.

Tabiat halinde insanlar arasındaki uyuşmazlıklarda karar verecek yetkili ortak bir yargıç yoktur. Bu demektir ki, tabiat halinde insanlar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktığında bunlar hakkında hüküm verecek hiçbir meşru siyasî otorite yoktur. İnsanların eşit ve özgür olarak yaşadıkları tabiat hali “insanların

⁸ Benzer biçimde: “Toprağın bir parçasının bu şekilde sahiplenilip işlenmesi başka hiçbir insana zararlı da değildir, çünkü halâ geriye yeterince ve iyi kalitede ve geriye kalanların kullanabileceklerinden daha fazlası kalmıştır” (Locke, 1764, s. 221).

aralarında hüküm verme otoritesine sahip ortak bir üst olmadan, akla uygun olarak birlikte yaşamaları” durumudur (Locke, 1764, s. 209-210).

Locke’a göre, sivil topluma geçilmesinin ve siyasî yönetimin (hükûmetin) kurulmasının temel amacı tabiat halinde var olan problemleri çözüme kavuşturmaktır. Tabiat halinin başlıca üç kusuru vardır: tabiat yasasının belirsizliği, adalet yargılarımızın göreceliliği ve cezaların belirsizliği (Hampsher-Monk 2004, s. 139). Tabiat halinin temel problemi, bireyler arasındaki hak uyuşmazlıklarını çözme konusunda bağlayıcı yetkiye sahip bir hakemin veya otoritenin bulunmamasıdır. Bu durumda haklarının korunmasında kişiler “bizzat ihkak-ı hak” yoluna gidecektir. Başka bir ifadeyle, herkes “doğa yasası”nın uygulayıcısı ve kendi davasının yargıcı olacaktır. Bu da taraflı hükümlere, gereksiz güç kullanılmasına ve benzer durumlarda farklı hükümler verilmesine yol açacaktır (Barker, 1947/1971, s. xx).

Tabiat halinde çoğu insan başkalarının hayat, hürriyet ve mal-mülk doğal haklarına uyma eğiliminde olsa da bu her zaman ve herkes için söz konusu değildir. Her birimizin başkalarına tâbi olmaması gereken eşit ve bağımsız varlıklar olduğumuzu bize öğreten akla aykırı olarak davranan, yani doğa yasasına uymayanlar da çıkacaktır. Bazı insanlar başkalarının acısından yarar elde etmeye çalışacak ve dolayısıyla başkalarının emeğinin ürünlerine el koymaya kalkabilecektir. Tabiat halinde insanların savunma, tazminat ve cezalandırma haklarını kullanmalarının hak ihlallerini caydıracağı beklentisi vardır. Bununla birlikte, hakların ihlâlüne verilecek olan tepkiler her zaman titiz ve etkili olmayacaktır. Çünkü, tabiat halinde insanlar kendi davalarının yargıçları olacak ve suçlu olduklarına karar verdikleri insanlara ne kadar güç uygulayacaklarına, onlardan ne kadar tazminat alacaklarına ve onlara ne kadar ceza uygulayacaklarına kendileri karar vereceklerdir. Bunu yaparken bireyler haksız ve ölçüsüz güç kullanmalarına rağmen doğa yasasını uyguladıklarına inanabilirler. Buradaki problem bireylerin özgürlük haklarını kullanmalarından değil; bir kişinin haklarının nerede bittiği ve başkalarının haklarının nerede başladığı konusunda bir kesinlik olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu sorunların doğal çözümü tarafsız yargıçlarca uygulanacak herkesçe bilinen standartlaştırılmış bir hukukun tesisi ve toplum adına etkili bir şekilde icra edilmesidir (Mack, 2019, s. 39-41).

Tabiat halinden sivil-siyasî topluma geçiş ise iki aşamalı olacaktır: Önce tabiat halindeki bireyler oybirliğiyle siyasî bir toplum oluşturacak (toplum sözleşmesi) ve sonra oyçokluğuyla bir hükûmet kurulacaktır (Barker, 1947/1971, s. xiii; Uzgalis, 2020; Arnhart, 2004, s. 250). Tabiat halindeyken “kendi kişinin ve mülkiyetinin mutlak efendisi olan, kimseye tabi olmayan özgür bir insanın kendisini neden başka bir gücün denetimine bırakarak” kendi arzusuyla siyasî topluma geçeceği sorusuna Locke’un cevabı korku, belirsizlik ve daimî tehlikelerle dolu olan bir ortamdan kaçınma isteğidir. Esasen, rasyonel bireyler “hayatları, hürriyetleri ve mal-mülklerinin karşılıklı olarak korunması için, zaten birleşmiş olan veya

birleşmeyi düşünen başkalarına katılma arayışı ve isteği içindedirler.” (Locke, 1689, s. 305-306)⁹. Bu geçiş insanların savunma, tazminat ve cezaya ilişkin bireysel haklarını tek bir ortak kuruma, “siyasî toplum”¹⁰ a devretmeleri anlamına gelmektedir (Mack, 2019, s. 42). Böylece, “bir grup insan bireysel olarak kendilerine ait olan tabiat kanununu icra yetkisinden vaz geçtiklerinde ve bu yetkiyi kamuya emanet etmek üzere bir toplum halinde birleştiklerinde” siyasal veya sivil toplum kurulmuş olmaktadır (Locke, 1764, s. 271). Sivil toplumun oluşması bireylerin açık rızasını ve oybirliğini gerektirmektedir. Yani, sadece açık bir şekilde onay vermiş olanlar sivil toplumun üyesidirler. Bir topluma katılmak için rıza bir kere verildiğinde bu bağlayıcıdır ve geri alınamaz (Tuckness, 2020; Uzgalis, 2020).

Buna karşılık, yönetenin veya hükûmetin görevlendirilmesi çoğunluğun kararıyla olur. Ancak, hükûmete (onun yasalarına) itaatle yükümlü olanlar, Locke’a göre hükûmetin görevlendirmesine katılmış olanlardan ibaret değildir. Bir ülkenin yollarında seyahat etmek ve mülkiyeti miras olarak almak gibi yollarla, yani örtülü (tacit) rızayla da¹⁰ ülkenin hukukuna itaat yükümlülüğü doğar. Böylece, ülkede ikamet eden yabancılar ve ebeveynlerinin mirasını kabul eden çocuklar da ülkenin diğer yasalarına uymakla yükümlü hale gelirler. Ancak, ülkede yaşayan yabancılar yasalara uymakla yükümlü olsalar da bu durum onları toplumun gerçek anlamda bir üyesi yapmaz (Tuckness 2020; Hampsher-Monk, 2004, s. 133, 136; Simmons, 2009, s. 1).

Belirtmek gerekir ki, hükûmetin kurulması halk ile yöneten (veya yönetenler) arasındaki bir sözleşmeye dayanmaz; halk ile hükûmet arasındaki ilişki siyasî güven ve yetkilendirme ilişkisidir. Halk hükûmeti tek taraflı olarak ve kendi emanetçisi olmak üzere kurar. Başka bir anlatımla, hükûmet emanetçisi olduğu toplumla herhangi bir anlaşma yapmaz, toplum tarafından sınırları belli bir göreve atanır. Dolayısıyla, yönetimin topluma karşı hakları değil, ödevleri vardır ve bu ödevlerden kaçınması söz konusu olamaz (Uzgalis, 2020; Loughlin, 2000, s. 168-69, 175; Barker, 1947/1971, s. xiii, xxiii-xxiv).

SİVİL HÜKÜMETİN GÖREVİ

Locke’a göre, sivil hükûmetin temel görevi doğa yasalarını uygulamaktır. İnsanların bir toplum halinde bir araya gelip ardından bir hükûmet kurmalarının en temel amacı tabiat halinde sahip oldukları hayat, hürriyet ve mal-mülkleri, kısaca “mülkiyetleri” üzerindeki doğal haklarının korunmasıdır (Locke, 1764, s. 306). Öte yandan, Locke’un *İkinci İnceleme*’de belirttiği gibi, bireyler tabiat halinde sahip

⁹ Ayrıca bkz. Locke, 1764, s. 316-317: “İnsanların tabiat halindeki mülkiyetlerini bozan bu sakıncalardan/sıkıntılardan kaçınmak için insanlar mülkiyetlerini güven altına almak ve savunmak için bütün toplumun birleşik gücüne ve kendisini bağlayan, sayesinde herkesin neyin kendisine ait olduğunu bilebileceği daimî kurallara sahip olan toplumlar altında birleşirler.”

¹⁰ Aksi görüş için bkz. Simmons, 2009; Plamenatz, 1968, s. 7-10. Kişinin bir ülkede seyahat etmesi onun ülkenin yasalarına itaat etmeye söz verdiği, hatta buna istekli olduğu anlamına gelmez (Plamenatz, 1968, s. 7).

olduklarından daha fazlasını sivil topluma devredemezler çünkü hiç kimse sahip olduğundan daha fazla bir yetkiyi bir başkasına devredemez. Ayrıca, tabiat halinde bir kimsenin başkalarının hayatları, hürriyetleri ve sahip oldukları üzerinde de herhangi bir keyfi yetkisi yoktur; doğa yasası o kişiye sadece kendisinin ve diğer insanların (the rest of mankind) korunması yetkisini vermiştir. Toplumun bundan daha fazla bir yetkisi yoktur ve bu yetki “toplumun genel iyiliği”yle (public good of the society) sınırlıdır. Sonuç olarak, “korumadan (preservation) başka bir amacı” olmadığına göre, hükümet yurttaşlarını öldüremez, köleleştiremez ve kasıtlı olarak yoksullaştıramaz (Locke, 1764, s. 314-315). İnsanlar kendilerini koruma doğal ödevinden vazgeçme hakkına sahip olmadıkları için mutlak bir otoriteye boyun eğmek ve ona yetki vermek üzere bir sözleşme de yapamazlar (Hampsher-Monk, 2004, s. 120).

Bu açıdan, sivil toplumun hükümetinin işlevi esas olarak negatiftir. Pratikte bu işlev bireylerin haklarına yönelik saldırıları kuvvet kullanarak önlemenin yanı sıra, onlara yapılan saldırıları cezalandırmak ve uğradıkları zararların telâfi edilmesini sağlamak suretiyle yerine getirilir (Uzgalis, 2020). Hükümet bu temel görevini önceden ilân edilmiş yasalar çerçevesinde ve toplumun genel iyiliğinden sapmadan yerine getirecektir. Yasalar bireylere öngörülebilirlik ve güvenlik sağlamanın dışında, yönetimin keyfiliğe kaymamasını ve kendisine çizilen sınırlar içerisinde hareket etmesini de sağlayacaktır (Loughlin, 2000, s. 166). Elbette burada Locke'un “yasalar”dan kast ettiği alelâde pozitif yasalar değildir, doğal hukuka uygun yasalardır.

Diğer yandan, Locke sivil yönetimin temel amacının bireylerin doğal haklarının “korunması” olduğunu ileri sürerek yani sivil yönetimin “korumadan başka bir amacının olmadığı”nı vurgulayarak hükümete negatif bir işlev biçmiş olsa da *İkinci İnceleme*'de hükümete pozitif bir görev yüklediği anlamına da gelebilecek ifadeler kullanmıştır. Bu yüzden, kimi düşünürler Locke'un “insanlığın korunması” ifadesinin esasında bireylere genel bir yardım ödevi yüklediğini ve bu ödevin öncelikle geçimlerini sağlamak için başka bir çaresi olmayanları kapsadığını ileri sürmüşlerdir. Mesela Alex Tuckness *İkinci İnceleme*'deki insanlığın/insanların “mümkün olduğunca çok” korunması ifadesinin negatif haklar yanında pozitif amaçları da içerdiğini savunmuştur. Bu görüşe göre, ortak iyiliği gerçekleştirme yetkisi, toplumun korunması amacına dolaylı olarak hizmet etmesi koşuluyla, nüfusun artırılması, ordunun geliştirilmesi, ekonominin ve altyapının güçlendirilmesi vb.lerini de kapsamaktadır (Tuckness, 2020).

Buna karşılık, Eric Mack “insanlığın/insanların korunması” ifadesinden pozitif bir ödev çıkarmanın doğru olmadığını; bu yorumun Locke'un *bireylerin başkalarının amaçlarına hizmet etmek için doğmadıkları ve bağımsız varlıklar olduğu* görüşüyle bağdaşmayacağını belirtmektedir. Zira Locke “insanların geri kalanını [diğer insanları] koruma” ödevini pozitif bir ödev olarak görmemektedir. Onun sözünü ettiği, “can almamak veya hayata zarar vermemek yahut başka birinin hayatının, hürriyetinin,

sağlığının, uzvunun veya mallarının korunmasına yarayan şeylere zarar vermemek” (Locke, 1764, s. 198) kişilerin bir şeyi yapmaktan kaçınmaları gereken negatif ödevlerdir. Burada söz konusu olan, “başkalarının haklarına tecavüz etmekten, başka birine zarar vermektan kaçınma” ödevidir (Locke, 1764, s. 198). Hatta Locke “özgürlük (tabiat) durumunda kendi kişisine ve mülkiyetine tasarruf etme konusunda kontrolsüz özgürlüğe sahip bireylerin kendilerini veya mülkiyetindeki diğer canlıları ortadan kaldırma/helak etme özgürlüğüne sahip olmadıklarını çünkü özgürlük durumunun bir yetki verme durumu olmadığını ifade eder” (Locke, 1764, s. 197). Kısacası, Locke “insanların geri kalanını” koruma ödevini onların kendi kişileri ve sahip oldukları üzerindeki kontrol haklarına -yani onların özgürlük haklarına- saygı göstermek ödevi olarak anlamaktadır.” (Mack, 2019, s. 28).

Hükümetin bir tür “refah hakları”yla sonuçlanacak pozitif görevleri olduğuna ilişkin ifadeler, görünüşe göre, *Birinci İnceleme*'de yer alan şu paragrafa dayanmaktadır:

Tanrı çocuklarının hiç birine bu dünyanın nimetlerini onun kendisine özgü payı olacak biçimde bir mülkiyet vermemiştir ama ihtiyaç içinde olan bir kişinin acil ihtiyaçlarını gidermekten yoksun kalmaması için kardeşinin kendi mallarının fazla kısmı üzerinde bir hak vermiştir: ve dolayısıyla hiç kimse arazide veya sahip olduğu diğer şeylerdeki mülkiyet hakkı marifetiyle başka birinin hayatı üzerinde adil bir yetkiye asla sahip değildir; çünkü kardeşinin kendisinin sahip olduğu bolluktan yararlanma ihtiyacı yüzünden (onun zenginliğinden yararlanarak kendini kurtarabilme ihtiyacı) onun mahvolmasına izin vermek her zaman bir günah olacaktır. Adalet her insana kendi dürüst çalışmasının ürünü ve atalarının âdil kazanımları üzerinde bir hak verir; o halde, yardımseverlik aksi halde hayatını sürdürebilmek için hiçbir araca sahip olunmadığı zaman her insana onu aşırı ihtiyaç/yoksulluktan çıkaracak ölçüde başka birinin zenginliği üstünde bir hak verir (Locke, 1764, s. 47-48).

Kimi yazarlar bu pasajdan yola çıkarak Locke'un yoksulların ihtiyaçları pahasına bir mülkiyet hakkından yana olmadığını savunmuşlardır. Örneğin, Hampsher-Monk Locke'un açlıktan ölen her bir kişi için kamu makamlarını sorumlu tuttuğunu ve çalışsın çalışmasın her bireyin yeme-içme, barınma, giyinme ve ısınma hakkına sahip olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü, “yaşamak için mülkiyet hakkı siyasal toplum içinde (çalışılmasa bile) korunan tek mutlak haktır.” (Hampsher-Monk, 2004.s. 129).

Buna karşılık, Lomasky ve Swan (2009, s. 503) Locke'un söz konusu refah haklarını oldukça katı şartlara bağladığını ifade etmektedirler. İlk, bu pasajdan çıkarılabilecek sonuç hem hakların insanların sadece “aşırı ihtiyaç içinde” oldukları durumlarda geçerli olması, hem de kişiyi aşırı ihtiyaç durumundan kurtarmaya yetecek makul ölçüde bir meblağı garanti etmesidir. İkinci olarak, bir kimsenin başkalarına yönelik hak iddiası hayatını sürdürebilmek için her yolu denemiş olmasına bağlıdır. Üçüncü olarak, bu konudaki meşru talepler ancak “başka birinin zenginliği”ne yönelik olarak, yani bolluk içinde yaşayanlara karşı yapılabilir. Refah hakları başkalarının refahı üzerinde zararlı etkilere yol açacak kapsayıcılıkta olamaz. Son olarak, Locke'cu refah hakları aslında yardımseverlik ödevinden türeler: Devlet yeniden dağıtıcı

refah politikasını ancak gönüllü katkıların yapılmadığı veya yeterli olmadığı durumlarda üstlenmek durumundadır. Refah hakları özel, gönüllü yardımları dışlamamalıdır.

Ancak, Locke ihtiyaç içinde olanlarla ilgili olarak fiziksel veya zihinsel engelliler ile yeteneği olduğu halde çalışmayanlar arasında bir ayırım yapmaktadır. Engelli olmaları yüzünden hayatını kazanamayanların yardımseverlik faaliyetleriyle desteklenmeye hakları vardır. Çünkü, hiç kimse kendi hatalarının sonucu olmadığı sürece aç kalmamalı veya sıkıntıya düşmemelidir. Buna karşılık, imkân olduğu halde çalışmamayı tercih ettiği için geçimlerini sağlayamayanları Locke şiddetle kınar; bu gibilerin yardımseverliğe hiçbir hakları yoktur (der Vossen, 2021).

Locke'a göre, insanların sivil hükûmetin yaşam, hürriyet ve mal-mülk haklarına sağladığı korumadan yararlanabilmesinin bir bedeli vardır; bu hizmetin sürdürülebilmesinin maliyetini karşılamak için her bir birey kendi mal-mülkünden “payına düşeni” miktarı ödemelidir (Locke, 1764, s. 322). Bu da ancak yönetimin yurttaşlara vergi koymasıyla mümkün olur. Vergi koymak ise bireylerin onayını gerektirir. Bunun için (mülk sahibi) bireyleri temsil eden bir organ (parlamento) var olmalıdır.

Ancak, Locke'a göre, vergilemenin esas amacı yeniden dağıtım değildir; amaç koruma hizmetinin maliyetinin karşılanmasıdır. Mülkiyet hem doğal bir hak olduğu için hem de sivil topluma girilmesinin amacı mülkiyetin korunması olduğu için, Locke hükûmetin insanların onayını almadan vergilendirme yoluyla onların mülkiyetini yeniden dağıtmasını meşru bulmaz. Bireylerin tek tek onayı olmadan yeniden-dağıtımcı vergileme zorbalıktır (tyranny)¹¹, çünkü bu durum bir doğal hakkın ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir (Hampsher-Monk, 2004, s. 140). Başka bir ifadeyle, bir yurttaşın vergi mevzuatına uymakla yükümlü olması için onun bu yasaların çıkarılmasına açık bir şekilde ve gönüllü olarak onay vermesi gerekir (Mack, 2019, s. 52).

SİVİL YÖNETİMİN KURUMSAL YAPISI

Locke'a göre, devlet yasama, yürütme ve “federatif” işlevlerin birbirlerinden ayrıldığı bir temele göre örgütlenmeli; ancak devlet örgütünün merkezinde yasama gücü olmalıdır. Temsilî bir organ olan yasama doğa yasasına uygun olarak bireylerin doğal haklarının korunması için gerekli olan ve kamu işlerinin yürütülmesini sağlayacak genel kuralları koyacaktır. Locke yasama gücünün hem diğer güçlerden üstün olduğunu hem de bu gücün toplumun ortak iyiliğiyle sınırlı olduğunu kabul etmektedir. Yasamanın üstünlüğü, hem halktan doğa yasasını tanımlama ve uygulama -dolayısıyla bütün toplumun uyması gereken kuralları koyma- yetkisini almış olmasından, hem de devletin cebir gücünün (force) nasıl kullanılması

¹¹ Tiranlık, meşru olarak sahip olunan gücün kullanılması değil, gücün ahlâkî hakkın sınırlarını aşacak şekilde –meselâ, özel çıkar güderek veya keyfi olarak- kullanılmasıdır (Hampsher-Monk, 2004, s. 148).

gerektiğini belirleme konusunda nihâî otoriteye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak yasama iktidarı doğa yasası ile bağlıdır; başka bir ifadeyle, yasama işlevi aslında doğa yasasının ayrıntılarını göstermek üzere yasalar yapma işidir (Tuckness, 2020; Hampsher-Monk 2004, s. 143). Yasama organının sürekli olarak görev başında olmasına ise gerek yoktur.

Locke'a göre, yasama her siyasî toplumdaki en üstün güçtür ancak halkın hayatı ve zenginlikleri üzerinde keyfî bir otoriteye sahip değildir. Çünkü yasa koyucu kendisini yetkilendiren toplumun üyelerinin tabiat halinde sahip olduğundan daha fazla bir yetkiye sahip değildir. Doğa yasası ebedî bir kural olarak bütün insanlar için olduğu gibi yasama gücü için de bağlayıcıdır. Dolayısıyla, genel olarak, yönetim gibi yasama gücünün de korumaktan başka bir amacı yoktur ve asla uyruklarını imha etmeyi, köleleştirmeyi ve yoksullaştırmayı amaçlayan yasalar yapamaz (Locke, 1764, s. 314-315).

Yasama gücü keyfî kararnamelerle yönetme hakkına da sahip değildir, aksine daimî yasalarla adalet dağıtmak ve yurttaşların haklarına karar vermek zorundadır (Locke, 1764, s. 316). Keyfî iktidar veya daimî yasaları olmayan bir yönetim tarzı toplumun ve hükûmetin amaçlarıyla uyuşmaz. Zira insanlar hayat, hürriyet ve zenginliklerini korumak için tabiat halindeki özgürlüklerinden vaz geçmiş ve kendilerini iktidarın yönetimi altına koymuşlardı. Bireylerin herhangi birisine veya birilerine kendi kişileri ve mal-mülkleri üstünde mutlak ve keyfî bir şekilde iktidar kullanması için yetki verdikleri varsayılmaz. Aksini düşünmek bu kişilerin kendilerini diğerlerinden gelebilecek bir zarara karşı haklarını savunmakta özgür oldukları tabiat halinden çok daha kötü bir duruma sokmaları anlamına gelecektir (Locke, 1764, s. 317-318). Üstün yasama gücü herhangi bir kişiden onun rızası olmadan mülkiyetinin bir parçasını da alamaz. İnsanlar sivil topluma mülkiyetleri muhafaza altına alınacağı için girdiklerine göre hükûmetin kişileri mülklerinden mahrum bırakmaları mantıkla bağdaşmaz. Herhangi bir siyasî toplumun yasama organı yurttaşlarının mal-mülklerine rızaları olmadan tasarruf edemez, onların herhangi bir parçasını keyfî olarak alamaz (Locke, 1764, s. 319-320).

Locke yasama iktidarının seçilmiş temsilcilerden oluşan bir mecliste olmasının önemli olduğunu kabul etmekle birlikte yasama iktidarının monarşik ve aristokratik unsurları da barındırabileceğini ileri sürer. Yani halk bunların hepsinden yararlanan “karma” anayasalar yaratmakta da özgürdür. Bu nedenle, Locke’un kuvvetler ayrılığı teorisi belirli bir anayasa tipini şart koşmaz ve seçilmemiş görevlilerin yasama gücüne dâhil olmalarını engellemez (Tuckness, 2020).

Devlet örgütünün ikinci kanadını yasaları özel durumlara uygulamakla görevli olan yürütme gücü oluşturmaktadır. Yürütme yasama gücünün çıkardığı yasalar çerçevesinde ülke içi kamusal meselelerin halledilmesiyle görevlidir. Yasamanın her zaman toplantı halinde olması gerekmez de yürütmenin

“kanunların uygulanmasını gözetmek için daima hazır olması zorunludur.” (Locke, 1764, s. 324-325; Barker, 1947/1971, s. xxi-xxii).

Locke üçüncü güç olarak yargıya değil de kendisinin “federatif güç” olarak adlandırdığı dış ilişkileri yürütme gücüne işaret etmektedir. Yürütme gücü uluslararası alanda doğal hukuka uygun olarak işlem yapma hakkı anlamına gelmektedir. Locke’a göre, devletler birbirleriyle ilişkileri bakımından halâ tabiat halinde olduklarından, doğal hukukun buyruklarını takip etmek zorundadırlar ve kendi yurttaşlarının haklarını korumak amacıyla doğal hukuku ihlâl eden devletleri cezalandırabilirler. Diğer yandan Locke’un güçler ayrılığı formülasyonunda federatif işlev niteliği açısından farklılık göstermekle birlikte yürütme organı tarafından yerine getirilir (Tuckness, 2020).

Benzer biçimde, Locke açısından bir kişinin tutuklanması, yargılanması ve cezalandırılması ayrı bir işlev olmaktan ziyade yasanın uygulanmasına ait bütünsel bir işlevdir, yani bu noktada yürütme ile yargı birbirine benzemektedir. Başka bir ifadeyle, Locke yargı yetkisini ayrı bir iktidar olarak belirtmez ama bu onun mahkemelerin ayrı kurumlar olarak var olmalarına karşı olduğu anlamına da gelmez. Locke’un yargıyı ayrı bir işlev olarak görmemesi hukukun yorumlanmasını ayrı bir işlev olarak görmemesiyle ilgilidir. Çünkü ona göre yasaları yorumlamak hem yasamanın hem de yürütmenin bir parçasıdır (Tuckness, 2020).

Eric Mack, Locke’un ayrı bir yargı gücünden bahsetmemesinin gerekçesini şöyle açıklamaktadır: Locke’a göre, doğal hukuktan ve ilâhî hukuktan farklı olarak beşerî hukuk tamamen yasama organı tarafından çıkarılacak yasalardan oluşur; örf ve adet ile yargısal kararlar hukukun kaynağı olamazlar. Hâkimlerin biricik rolü yasama gücünün yaptığı yasaların tarafsız olarak uygulanmasıdır. Dolayısıyla, hâkimler sadece yasama organının temsilcileri/aracıları (agents) olabilirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Locke’un hâkimleri yürütme organının emrindeki görevliler olarak gördüğü söylenebilir (Mack, 2019, s. 42; Hampsher-Monk, 2004, s. 145). Öyleyse yürütme gücü yargıyı da içermektedir.

Locke şaşırtıcı bir şekilde yürütmeden yana bir yetki imtiyazının (prerogative) gerekliliğini de savunmaktadır. Bu öğretiyeye göre, yürütme gücü açıkça bir yasaya dayanmaksızın, hatta yasaya aykırı olarak işlem yapma yetkisine sahiptir: Prerogative, “yasanın öngörmesi olmadan, hatta bazen ona aykırı olarak, kamunun iyiliği için takdir yetkisine göre eylemde bulunma”dır (Locke, 1764, s. 340-341). Başka bir anlatımla, bazı durumlarda toplumun iyiliği çeşitli işlerin yürütme gücüne sahip olan kişinin takdirine bırakılmasını¹² gerektirmektedir: “(Y)asa-koyucular gelecekte toplumun yararına olabilecek her şeyi öngöremeyecekleri ve hukukî kurallara bağlayamayacakları için, yasaları yürütme gücünü elinde

¹² Mesela bir kral yangının şehre yayılmasını engellemek ve insanların hayatlarını korumak için bir evin yıkılması emrini verebilir (Tuckness, 2020).

bulunduran [kişi veya kurul] ortak doğa yasası gereğince toplumun iyiliği için bu gücü/yetkiyi kullanma hakkına sahiptir.” Hatta, kimi koşullarda “yasaların katı ve kesin bir biçimde gözetildiği (uygulandığı) durumlar” toplumun iyiliğine zarar verebilir (Locke, 1764, s. 339-340).

Öte yandan, yürütmenin bu ayrıcalığa sahip olmasını gerektiren başka nedenler de vardır; yasamanın her zaman toplantı halinde olmaması ve yasama organının çok kalabalık olması gibi (Locke, 1764, s. 340-341). Prerogative olduğu iddia edilen bir işlem konusunda yürütme gücü ile halk arasında anlaşmazlık olduğunda, bunun çözümü bu gibi bir prerogative kullanımının halkın iyiliğine mi yoksa zararına mı olabileceğine bakılarak kararlaştırılacaktır (Locke, 1764, s. 341).

Locke’un “prerogative” öğretisi hukukun üstünlüğüyle olduğu kadar, kendisinin öngördüğü yasama üstünlüğüyle de bağdaşmaz görünmektedir. Ancak, bu ayrıcalıklı yetkinin tanımında “doğa yasası gereğince” ve “toplumun iyiliği için” koşulunun konduğuna dikkat çekilmelidir. Loughlin’in işaret ettiği gibi, bu yetkinin kullanımı “temel doğa yasası”na uygun olmak zorunda olduğu için, bu yetki aynen yasa-yapma üstün yetkisinde olduğu gibi, “(u)yrukları imha edecek, köleleştirecek ve kasıtlı olarak yoksullaştıracak” şekilde kullanılamaz (Loughlin, 2010, s. 87). Locke’un bu yetkiye getirdiği başka bir sınır da söz konusu yetkinin güvenin gereklerine ve yönetimin amaçlarına uygun olarak kullanılmasıdır (Locke, 1764, s. 341).

HOŞGÖRÜ

Hoşgörü düşüncesi Locke’un toplumsal-siyasal öğretisinin önemli bir unsurudur. Her ne kadar düşünürün *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup* adlı eseri bu sorunu dinî özgürlükle bağlantılı bir biçimde ele almışsa da, bu deneme aslında tam bir liberalizm savunusudur (Mack, 2019, s. 54). Nitekim, Locke bu eserde kendi sivil yönetim anlayışıyla tutarlı bir hoşgörü teorisi geliştirmiştir. Ona göre, sivil hükûmetin görevi bireylerin sivil çıkarlarını, yani hayat, hürriyet, sağlık ve mal-mülklerini korumaktır. Sivil hükûmet bu çıkarları korumak için gerektiğinde güç ve şiddet kullanabilir. Oysa, bir kimsenin dinî-manevî kurtuluşu sivil çıkarlar kapsamında değildir, dolayısıyla bu konu sivil hükûmetin meşru ilgisinin dışında kalmaktadır. Üstelik, Tanrı hükûmete insanların manevî kurtuluşunu veya ebedî saadetini sağlama yetki ve görevi vermemiştir. “Böylece Locke aslında hayat, hürriyet, sağlık ve mülkiyet doğal haklarına bir hak daha ilâve etmektedir: kişinin kendi kurtuluş yolunu seçme özgürlüğü hakkı.” (Uzgalis, 2020; benzer biçimde, Tuckness, 2020).

Locke’un *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*’taki (*A Letter Concerning Toleration*) temel savı devletin insanlara doğru dinî inancı ve doğru ibadet ve ayinleri kabul ettirmek için şiddete başvurma yetkisine sahip olmadığıdır. Bu arada, dinî topluluklar da gönüllü örgütlenmeler oldukları için kendi üyeleri veya grubun

dışındakiler üzerinde cebir kullanma hakkına sahip değildirler (Tuckness, 2020). Devletin bu konuda elindeki başlıca araç şiddettir, fakat şiddet inanç değiştirmek veya inancı korumak için etkili bir araç değildir; cebir ve şiddet insanları doğru dine getiremez. İnsanlara güç ve şiddet yoluyla inandıkları itiraf ettirilse bile, bu yolla insanları kurtuluşa erdirmek mümkün değildir, çünkü gerçek dinî inanç zora dayanmayan, akılcı bir inananın eseri olabilir. Bu nedenle, dinî inançlarından dolayı insanlara zulmetmek akıl dışıdır, insanlar kendi iradelerine aykırı olarak kurtarılamaz (Uzgalis, 2020; Tuckness, 2020; Macedo, 2000, s. 28-29).

Esasen, kamuya açık serbest bir tartışmada kazanan hakikat olacağı için dinî hakikatin siyasetin yardımına ihtiyacı yoktur. Siyasetçilerin birlik sağlama adına cebir gücü kullanmalarına da güvenilmemesi gerekir. Herkesin aynı dine inanması veya aynı dine mensup olması barışın ön şartı değildir. Aksine, dinsel birlik talebinden toplumsal çatışmanın doğması daha muhtemel bir sonuçtur (Macedo, 2000, s. 29).

Locke dinî hoşgörü için bir başka kanıt daha öne sürer: “Her bir insanın selâmetini düşünmek yalnızca kişinin kendisine aittir. (H)er insan bu konuda kendisi adına karar vermede en üstün ve mutlak Otoriteye sahiptir. Çünkü bu konu başka bir kimseyi ilgilendirmediği gibi, o kişinin davranışından hiç kimse herhangi bir zarar da görmez. “(Locke, 1689/2010, s. 46). Bir kişi doğru yoldan saparsa, bu onun talihsizliğidir, sana hiçbir zararı yoktur (Locke, 1689/2010, s. 20).

Locke tüm bu nedenlerle dinle siyasetin birbirinden tamamen ayrılmasını önerir: “Kilise Siyasî Toplumdan (Commonwealth) mutlak olarak ayrı ve bağımsız bir şeydir. Her iki tarafın da sınırları sabit ve değişmezdir. Birbirinden çok uzak ve birbirine karşıt olan Gökyüzü ile Yeryüzünü bir araya getirmek; kökenleri, amaçları, görevleri ve her şeyleri bakımından birbirinden tamamen ayrı ve farklı olan bu Toplumlara [Kilise ile Siyasî Toplum] birbirine karıştırmak demektir.” (Locke, 1689/2010, s. 24).

Üzerinde durulması gereken bir başka konu Locke'un bütün Protestan mezhepleri ile Yahudiler ve Müslümanlar için hoşgörüyü savunurken Katolikler ve tanrıtanımazlar için tam bir hoşgörü istememiş olmasıdır. Ama bunun nedeni bu grupların öğretileri değildir. Locke'a göre, Katolikler siyasî sadakatleri Papa'ya ve İspanya veya Fransa gibi zorba Katolik monarşilerine olduğu için hoşgörüyü hak etmiyorlardı. Hampsher-Monk'un (2004, s. 141-142) anlatımıyla, “Papa Katolikler'e Protestanlar'a sadık olma zorunluluğunun bulunmadığını söylemiştir.” Tanrıtanımazlara gelince, Tanrı'ya inanmadıkları için onları Tanrı'ya yeminle bağlamak mümkün değildi (Mack, 2019, s. 53-54; Uzgalis, 2020).

BASKIYA KARŞI DİRENME HAKKI VE SİVİL YÖNETİMİN YIKILMASI

Daha önce açıkladığımız gibi, Locke toplumla hükûmet arasındaki ilişkiyi, taraflara karşılıklı yükümlülükler yükleyen bir sözleşme ilişkisi olarak değil, toplumun tek taraflı olarak yönetimi yetkilendirmesi şeklinde tanımlamıştır. Ve bu çerçevede hükûmete “sadece belirli amaçlarla hareket etmesi için bir emanetçi yetkisi” verilmiştir (Locke, 1764, s. 328). Bu yetkinin özü bireylerin doğa halinde sahip oldukları doğal hakların korunmasıdır. Bu durumda, yönetenler yetkileri hükûmetin amaçlarını -kamu iyiliğiyle tutarlı olarak- gerçekleştirmekle sınırlı olan görevliler konumundadırlar (Loughlin, 2000, s. 168).

Ancak, yöneticiye veya yönetime verilen emanet niteliğindeki koruma görevi mutlak ve geri alınamaz değildir. Toplum hükûmete emanet ettiği iktidarı belirli koşullar altında ondan geri de alabilir (Kelly, 1992, s. 217; Tuckness, 2020). Eğer hükûmet elindeki cebir gücünü yurttaşların haklarını ihlâl edecek biçimde kullanırsa bireyler ve siyasî toplum buna boyun eğmek zorunda değildir; şiddet kullanarak bu ihlâllere direnmekte ahlâkî olarak özgürdür. Esasen, uyruklarının doğal haklarını sistematik olarak ihlâl etmeye, onları köleleştirmeye çalışan hükûmet meşruluğunu yitirir ve dolayısıyla bireylerin kendisine itaat yükümlülüğü sona erer. Yönetenlerin kendilerine emanet edilen görevi ihlâl etmeleri durumunda, başka bir ifadeyle görevin meşru sınırlarını aşmaları halinde, yönetimi değiştirme hakkını saklı tutan toplum onu devirerek yerine başka bir yönetimi geçirebilir.¹³ Burada Locke, baskıcılığa yönelen yönetime karşı bireylere direnme hakkı tanıyarak, bireyle devlet arasındaki ilişkiyi ahlâkî bir temele oturtmaya çalışmıştır. O kadar ki, Locke’a göre, baskıcı yönetime haklı olarak direnenler isyancı değildir; asıl isyancı olan kendilerine haklı olarak direnilen baskıcı yönetimdir. (Loughlin, 2000, s. 168; Mack, 2019, s. 63; Uzgalis, 2020; Peters, 1995, s. 73).

Aslında Locke’un direnme hakkıyla ilgili görüşü orijinal bir buluş olmaktan ziyade Protestan siyasî öğretisindeki geleneksel direniş kuramının bir uzantısıdır. Bu kuram hükümdarın yetkilerini kötüye kullanması halinde “daha küçük büyükler”e direnme ve kralı tahttan indirme hakkı tanımaktadır (Hampsher-Monk, 2004, s. 104) Locke bu meşru isyan tehdidinin yönetenlerin iktidarı kötüye kullanmalarının önüne geçeceğine hatta bunu garanti altına alacağına inanmaktadır (Loughlin, 2000, s. 169).

Ancak, Locke yönetimin her hak ihlâlinin devrimci direnişi haklı gösterdiği kanaatinde değildir. Ona göre, devrimci direniş ancak son çare olması durumunda, yani mevcut hukuk sistemi içinde başvurulabilecek başkaca bir yol kalmadığı zaman meşru hale gelir. Eğer insanlar hükümeti değiştirmek için yasal araçlara veya seçim imkânına sahipse bu araçları kullanmayı tercih etmeli ve şiddet yoluyla

¹³ Locke toplumu ortadan kaldırmadan, yani tabiat haline geri dönmeden, yönetimi yıkmamanın mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Böylece, halk resmî yönetim kurumları olmadan da kendi kendini yönetebilecektir (Arnhart, 2004, s. 270-71).

iktidarı devirmeye kalkışmaktan kaçınmalıdırlar. Ancak bu mümkün olmazsa veya sözleşme sistematik ve daimî bir biçimde ihlâl edilirse, o zaman şiddete başvurmak meşru hale gelir. Hükûmetin hukukun üstünlüğünü çiğnemesi, halkın temsilcilerinin toplanmasını engellemesi, seçim mekanizmalarını halkın onayı olmadan değiştirmesi veya halkı yabancı bir güce devretmesi gibi durumlar da hükûmeti devirmeyi haklı kılar. Çünkü, istibdat veya despotizm sözleşmeyi geçersiz hale getirerek herkesi tabiat haline geri göndereceği için halk devriminden daha kötüdür. Nitekim, meşru devrim durumunda yeni bir yönetim kuruluncaya kadar sözleşmeyle kurulan toplum geçerliliğini korur ve adaletsiz hükûmetin yerine sivil toplumun adil otoritesi geçer. Hükûmetin meşru olarak devrilmesi toplumun da çözülmesi anlamına gelmez (Mack, 2019, s. 64; Tuckness, 2020; Hampsher-Monk, 2004, s. 150; Tannenbaum & Schultz, 2005, 236-37).

Yöneticilerin emanet görevini ihlâl edip etmediklerine toplumun karar vereceğini öne süren Locke bu görüşünü de şöyle ifade eder: “çünkü emanetçisinin veya vekilinin kendisine emanet edilen göreve uygun olarak doğru davranıp davranmadığına karar verecek olan da başkası değil onu yetkilendiren kişi olacaktır.” (Locke, 1764, s. 414). Siyasî toplum ancak üyelerinin çoğunluğu tarafından onaylandığı zaman silâhlı direnişe geçebilir (Locke, 1764, s. 280).

SONUÇ

John Locke modern siyaset teorisinin temel kavramlarının şekillenmesinde etkili olmuş öncü bir düşünür ve siyaset filozofudur. Sosyal sözleşme ve yönetimin yönetilenlerin rızasına dayanması başta olmak üzere çağdaş siyasal teorisinin ve hukuk felsefesinin yerleşik kavramlarının birçoğunu onun çalışmalarına borçluyuz. Locke'un gözlem ve deneye dayanan bilgi teorisinin izlerini “aklını kullanma cesareti gösteren” Aydınlanma düşünürlerinin özgür düşüncenin önüne çekilen bentleri sorgulayan çalışmalarında ve bir başkasının iradesine tâbi olmaksızın kişinin kendi kapasitesini özgürce gerçekleştirebildiği insanî varoluş tasavvurlarında bulabiliriz.

Locke aynı zamanda klasik liberal düşüncenin de kurucularından biridir. Onun doğal hukuk ve haklar, sınırlı hükümet, rıza, yasama-yürütme ayrılığı ve hoşgörü kavramları 18. yüzyıldan itibaren Amerika'da ve Kıta Avrupa'sında anayasacılığın gelişmesini ve siyasî kurumların şekillenmesini etkilemiş, bu arada liberal siyasî fikirlere ve hareketlere de ilham kaynağı olmuştur. Locke'un yönetenlerin yönetilenlere karşı sorumlu olduklarına, toplumun keyfi yönetimlere direnme hakkına, hukukun üstünlüğüne, farklı inançlara sahip olan insanların bir arada yaşamasına olanak sağlayan hoşgörü ilkesine ve bireyin dışsal baskılardan azade bir biçimde kendi kaderini kendisinin tayin etmesine dair görüşleri uluslararası hukukî metinlerin de felsefi temellerinden birini oluşturmuştur. İngiliz monarşisini sınırlayan 1688 “Şanlı Devrimi”, anayasacılık

hareketleri, kapitalizmin gelişmesi ve dinsel hoşgörü iklimi bireysel hak ve özgürlükler savunusu temelinde iktidarın sınırlanmasını talep eden liberal düşünce akımının etki alanının genişlemesine yol açmıştı.

Denebilir ki, Locke'un siyasî görüşleri en fazla Amerika'da etkili olmuş ve Amerikan Devriminin düşünce temellerinden birini oluşturmuştur. Nitekim ABD'nin "kurucu babaları" İngiliz yönetiminden ayrılma taleplerini büyük ölçüde Locke'un doğal haklar ve "direnme hakkı"na ilişkin görüşlerine dayandırmışlardır. *Sivil Hükümet Üzerine İki İnceleme*'nin doğal hukukçu ruhu Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne yansımış; doğuştan sahip oldukları haklar temelinde her bir kişinin kendi mutluluğunu aramakta özgür olduğu düşüncesi bu Bildiride en coşkulu ifadesini bulmuştur.

Locke'un toplumsal-siyasal teorisini bireyin özgürlüğüne ve ahlâkî eşitliğine dayandırmasının ve siyasî otoritenin yegâne amacını bireysel hak ve özgürlükleri korumakla sınırlamasının arkasında, kişinin kendi bedeni, zihni ve kendi emeğini katarak sahip oldukları üzerinde yalnızca kendisinin hak sahibi olduğu düşüncesi yatmaktadır. Öte yandan, Locke'un hoşgörü konusundaki görüşleri de günümüzde hem din-devlet ilişkilerinin ve laikliğin kurumsallaştırılması, hem de kültürel çeşitlilikle tanımlanan toplumlarda barışçı bir arada varoluşun idamesi bakımından önemini korumaktadır. Gerçekten de Locke'un altını çizdiği dinî meselelerde hoşgörü ihtiyacı ahlâkî çoğulculuk ve kültürel çeşitliliğin belirgin bir özelliği olduğu günümüz toplumlarında bir arada yaşayabilmenin ön koşuludur. Yaşadığı dönemde farklı dinî inançları olan gruplar ve topluluklar arasındaki dramatik din savaşlarına tanık olmuş olan düşünür ancak hoşgörü ilkesi çerçevesinde "herkesin herkesle savaşının" önüne geçilebileceğinin ve barışçıl bir birlikteliğin sağlanabileceğinin farkına varmıştır.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Araştırmacı, çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Araştırmacı, herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Arnhart, L. (2004). *Platon'dan Rawls'a siyasî düşünce tarihi*. (Çev: A. K. Bayram ve M. E. Okutan). Ankara: Adres Yayınları.
- Barker, E. (1971). *Social contract: Essays by Locke, Hume, and Rousseau*. London: Oxford University Press. (Kitabın orijinal basımı 1947).
- Blackman, J. (2009). *When was the state of nature? A Lockean response to Rousseau's critiques*. <https://ssrn.com/abstract=1403936> adresinden erişildi.

- Dunn, J. (2001). *John Locke: Güvene dayalı siyaset*. H. Özdemir (Ed.), *Siyasal düşüncenin temelleri* (s. 145-165) içinde. İstanbul: Alfa.
- Hampsher-Monk, I. (2004). *Modern siyasal düşünce tarihi*. (Çev: Necla Arat vd.). İstanbul: Say Yayınları.
- Herbert, G. B. (2002). *Philosophical history of rights*. New Brunswick, New Jersey ve Londra: Transaction Publishers.
- Kelley, J. M. (1992). *A short history of western legal thought*. Oxford: Clarendon Press.
- Kogelmann, B., & Ogden, B. G. (2017). Enough and as good: A formal model of Lockean first appropriation. *American Journal of Political Science*, 62(3), 682-694.
- Locke, J. (1764). *Two treatises of civil government*. T. Hollis (Ed.). London: A. Millar et. al. https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/222/0057_Bk.pdf adresinden erişildi.
- Locke, J. (2010). *A letter concerning toleration and other writings*. M. Goldie (Ed.). Liberty Fund (Kitabın orijinal basımı 1689). <https://oll.libertyfund.org/title/goldie-a-letter-concerning-toleration-and-other-writings> adresinden erişildi.
- Lomasky, L. E., & Swan, K. (2009). Wealth and poverty in the liberal tradition. *The Independent Review*, 13(4), 493-510.
- Loughlin, M. (2010). *Foundations of public law*. Oxford: Oxford University Press.
- Loughlin, M. (2000). *Sword and scales*. Oxford & Portland/Oregon: Hart Publishing.
- Macedo, S. (2000). *Diversity and distrust: Civic education in a multicultural democracy*. Cambridge/Mass & London: Harvard University Press.
- Mack, E. (2019). *The Essential John Locke*. Kanada: Fraser Institute.
- Peters, R. (1995). John Locke. M. Cranston (Ed.) (Çev: Haluk Barışcan), *Batı düşüncesinde siyaset felsefeleri* (s. 63-77) içinde. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Piamentatz, J. P. (1968). *Consent, freedom and political obligation* (2. baskı). London: Oxford University Press.
- Schultz, D., & Tannenbaum, D. (2005). *Siyasî düşünce tarihi: Filozoflar ve fikirleri* (Çev: Fatih Demir). Ankara: Adres Yayınları.
- Tuckness, A. (2020). Locke's political philosophy. E. N. Zalta, vd. (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy* içinde <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/locke-political/> adresinden erişildi.
- Vossen, B. V. (2021) *John Locke on commercial society*. <https://oll.libertyfund.org/page/liberty-matters-john-locke-on-commercial-society-september-2021> adresinden erişildi.
- Uzgalis, W. (2020). John Locke. E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/locke/> adresinden erişildi.